

Een doophuisje uit 1724 in de Goirkestraat

Onopvallend poortgebouwtje met rijke historie*

door Ronald Peeters

Gebouwen uit de 18e eeuw en vroeger zijn in Tilburg nog maar sporadisch aanwezig. Iedere Tilburger kent de Hasseltse kapel uit de 15e eeuw, de Heikese kerk met zijn toren uit de 16e eeuw, de Oliemeulen en de Tongerloose Hoef, twee 17e-eeuwse boerderijen aan de Reitse Hoevenstraat. Uit de 18e eeuw hebben we nog een handvol panden. Alles bij elkaar genomen dus geen rijk bezit aan zéér oude gebouwen. Inmiddels staan ze wel op de gemeentelijke of rijksmonumentenlijst.

Toch heeft Tilburg nog een vroeg-18e-eeuws gebouwtje, dat vele mensen niet zullen kennen. Het ligt onopvallend verscholen op een achterterrein naast de scholengemeenschap "MAVO-MEAO" aan de Goirkestraat en draagt het huisnummer 72. Het is een door klimop overwoekerd en in desolate toestand verkerend poortgebouwtje uit 1724, dat eens deel uitmaakte van de voormalige pastorie van het Goirke, die in 1927 werd afgebroken. We duiken in de rijke historie van dit bouwrestant.

Abdij van Tongerlo

De banden tussen de abdij van Tongerlo en de kerk van Tilburg zijn al eeuwen oud. In het middel-eeuwse Tilburg bezat deze abdij het begevingsrecht. Dit is het recht om een nieuwe pastoor te benoemen voor te dragen aan de bisschop. Het was hertog Hendrik I van Brabant die dit begevingsrecht, ook wel patronaatsrecht genoemd, in 1232 aan de abdij had geschonken. Overigens hebben de toenmalige heren van Tilburg, de Van Galdonks, blijkbaar hun aandeel in dit recht tot in 1263 behouden.

We spreken hier over dé kerk van Tilburg omdat er toen maar één parochiekerk was, die op de plaats stond waar thans de Heikese kerk staat. Aanvankelijk woonden de pastoors niet in hun parochie, maar

bleven zij in Tongerlo en lieten zich door een onder-pastoor vervangen. De eerste pastoor die werkelijk in Tilburg woonde, was Rutger van Holten (pastoor van 1502-1527). Hij verbleef op het huis Moerenburg, een niet onaanzienlijk omwaterd gebouw aan de Moerenburgseweg (waar thans de waterzuivering is). De Moerenburg werd al in 1384 door de abdij gekocht en omstreeks 1500 tot pastorie ingericht.

Moeilijke tijden

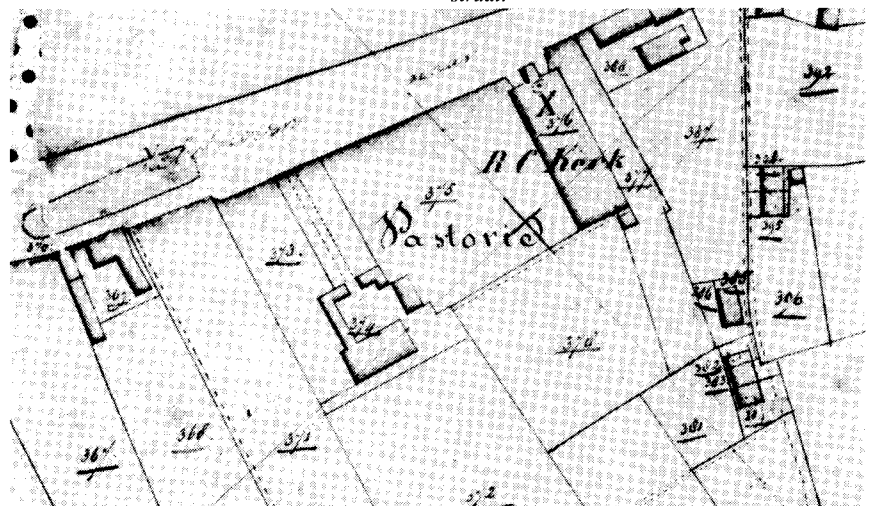
In de 17e eeuw breken er moeilijke tijden aan voor de pastoors en hun gelovigen. Kort na de val van Den Bosch werd op 29 oktober 1629 door de Staten-Generaal een plakkaat uitgevaardigd, waarin het aan alle priesters in de Meierij van Den Bosch werd bevolen om de kerken te ontruimen. Dit bevel werd nauwelijks opgevolgd. In 1630 ver-

schijnt er weer een plakkaat, en in onze streken komen steeds meer predikanten. De katholieken verlorren hun parochiekerk. Bij besluit van 13 mei 1631 werd bepaald dat de katholieke erediensten voortaan in de openlucht of in huizen gehouden moesten worden. De kerken en kapellen werden gesloten.

Op 2 februari 1636 werd een "strickter placacet" uitgevaardigd, waarbij nu ook naast het verbod van het uitoefenen van de katholieke godsdienst tevens de geestelijken verboden werd zich nog langer in de Meierij van Den Bosch op te houden. Pastoor Wichmans vertrok naar Alphen, gelegen in de "vrije" Baronie van Breda.

Zo gebeurde het dat pastoor Van Dijck na zijn aanstelling in 1645, een keer 393 gulden en 10 stuivers moest betalen om gedurende korte tijd onder zijn parochianen te mogen vertoeven. Priesters zochten een schuilplaats bij de gelovigen thuis of in het kasteel van Tilburg, dat op dat moment eigendom was van de katholieke heren Van Grobendonck.

Fragment minuutplan kadasterkaart, sectie K, 1832, pastorie (perceel 374) en herbouwde schuurkerk (perceel 376) aan de Goirkestraat.

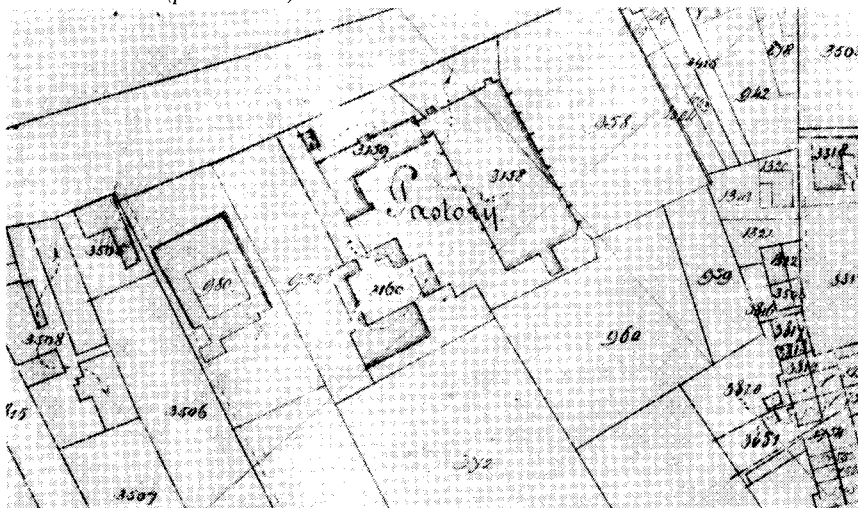
* In verkorte vorm verschenen in *Het Nieuwsblad* van 11 februari 1984.

Grenskerkerk en schuurkerken

Toen de Meierij van Den Bosch bij de vrede van Munster in 1648 onderdeel werd van Staats-Brabant, het Generaliteitsland van de Staten-Generaal, bleef de verbetering voor de katholieken uit. De protestantisering van de Meierij werd nu zelfs definitief. In 1650 ging de pastoor zijn kerk bouwen net over de grens bij Steenvoort onder Poppel. In de onmiddellijke nabijheid van deze grenskerk werd in 1656 een pastorie ingericht. Het was het zogenaamde Witte Huis, dat gedeeltelijk op Statenbodem en gedeeltelijk op Koningsbodem was gelegen. Uit deze tijd herinneren nog de zilveren kelk en offerandeschaal met familiewapen en naam van Peeter Wouter Colen, die in 1665 door hem werden geschonken (nu in de Heikese kerk) en de verguld zilveren monstrans met ondermeer de voorstellingen van Sint-Dionysius en Sint-Norbertus erop, die gedateerd is 1661 (nu in de Goirkese kerk).

Omstreeks 1670 vestigen de pastoor en zijn kapelaas zich weer in Tilburg, aanvankelijk in de neerhuizinge van het kasteel van de heer, die op de binnenplaats was gelegen. Hier werden ook de godsdienstoefeningen gehouden. In 1710 werd de heerlijkheid Tilburg met het kasteel verkocht aan de protestantse heer Prins Willem van Hessen-Kassel. Het verblijf op het kasteelterrein kon niet langer meer standhouden.

Fragment kadasterkaart, sectie K, ca. 1869, pastorie (perceel 3160) en de in 1839 gebouwde Goirkesekerk (perceel 3158)

Eind 17e eeuw werden de katholieke erediensten oogluikend toegestaan in daartoe ingerichte schuurkerken. In Tilburg werden twee schuurkerken in gebruik genomen. In 1691 werd de eerste gebouwd op het Heike, waar nu de Primus van Gilsstraat is.

Pastoor Walterus Colen ontwikkelde in zijn ambtsperiode (1707-1715) plannen voor de bouw van een schuurkerk en een pastorie op het Goirke. Fredericus Becanus volgde hem na zijn dood op en zou uiteindelijk deze plannen gaan verwezenlijken.

Aan de Goirkestraat in de buurt van de Houtstraat, het gedeelte dat nu Kardinaal Vaughanstraat heet, werd in 1715 een lemen schuurkerk gebouwd. In 1724 stortte het gebouw in na een zwaar noodweer. Een jaar later werd er op de noordelijke helft van wat nu kerkhof is, een nieuwe stenen schuurkerk gebouwd. In 1839 zou de huidige Goirkese kerk worden gebouwd. Langzamerhand braken er betere tijden aan voor de katholieken. Tegen betaling van zogenaamde recognitiegelden aan de ambtenaren, werd oogluikend toegestaan de erediensten te houden. De plakaten waren nog niet afgeschaft.

Pastorie

In 1716 koopt de abdij van Tongerlo van de kasteelheer een huis op het Goirke, gelegen op het einde van de dreef, ongeveer waar nu het Smidspad in de Goirkestraat uitkomt. Men had het voornemen hier een pastorie te gaan bouwen. Een jaar later, op 24 juni 1717, gaven de Staten-Generaal toestemming aan

de abt van Tongerlo om een stuk land met drie bouwvallige huisjes aan te kopen. Deze huisjes, bewoond door drie arme wevers, waren gelegen aan de Veldhoven, het huidige Wilhelminapark. Blijkbaar had men ook deze plek op het oog om er een pastorie te bouwen.

Uiteindelijk is men toch in 1718 gaan bouwen aan de Goirkestraat, iets ten zuiden van de schuurkerk. In het archief van de abdij van Tongerlo zijn nog diverse rekeningen aanwezig van geleverde materialen en werkuren ten behoeve van deze nieuwe pastorie. Hierin lezen we dat een metselaar 12 stuivers per dag verdiende. Johan Schreppers ontving 186 gulden en 16 stuivers voor het "maken van de glazen", en de heer Camerlinck en meester Gommer dienden een rekening in van reiskosten voor het aankopen van materialen in Dordrecht.

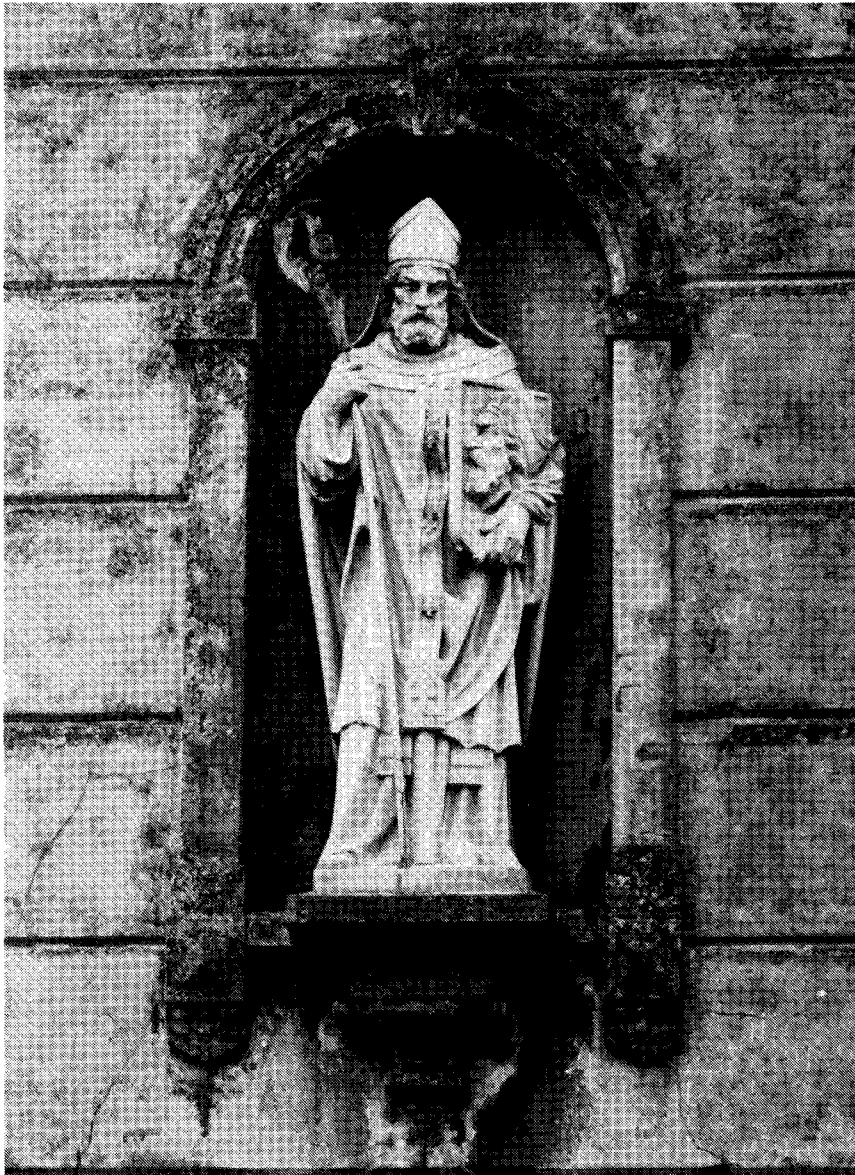
Op 9 maart 1719 werd er een betaling gedaan van 8 gulden, 10 stuivers en 8 penningen voor een koperen "horenscheel", die elf pond woog. Een pond kostte toen 15½ stuiver.

Doophuisje

Het archief van de abdij van Tongerlo bevat voorts een bestek van timmer- en metselwerk aan de pastorie, gedateerd 14 augustus 1724. Hieruit blijkt dat de pastorie aanmerkelijk vergroot zou worden met een voorhuis dat de binnenplaats nagenoeg zou omsluiten. In een gedeelte daarvan kwam de keuken, waarin twee pompen geplaatst zouden worden, een voor regen- en een voor grondwater. Zij werden voorzien van koperen kranen en een blauw hardstenen gootsteen.

Vervolgens treffen we in dit bestek een belangrijke passage aan: "Onder de losie aen de Poort sal men afschieten met een halven steen een klijn doop Huijsjen", dat van boven met balkjes en planken zou worden dichtgemaakt. Ook zou er een deur "wel gehangen en geslooten" in gemaakt worden.

De aannemer kon gebruik maken van de oude materialen van het "nu synde doop huijsje". Er stond dus al een doophuisje dat (ten dele?) werd afgebroken en in het nieuwe voorgebouw van de pastorie werd opgenomen. Het totale bouwpro-

ject heeft f 1692,— gekost. De betaling geschiedde op 17 januari 1726.

Tot nu toe is niet precies te achterhalen, waar de pasgeborenen werden gedoopt. Was dit nu in de schuurkerk of in het doophuisje van de pastorie? Op het voorblad van een doopregister van het Goirke, dat in 1713 werd aangelegd en tot 1721 werd bijgehouden, staat geschreven "in ecclesia castelli de Tilborch", dus in de kerk op het kasteel van Tilburg. Maar dat slaat dan nog op de periode kort voor de bouw van de schuurkerk in 1715. In 1777 wordt er nog een reparatie uitgevoerd aan het "doophuisken". In hoeverre de hardstenen doopvont van 1590, die nu in de Goirke-kerk staat opgesteld, in het doophuisje gebruikt is, kan evenmin met zekerheid worden gezegd, doch aannemelijk is het wel.

Restanten

In 1927 werd de pastorie afgebroken. De pastoor ging meer "naar de straat" wonen. Het doophuisje met poort en een klein gedeelte van het voorhuis zijn de enige restanten die overeind bleven.

Bodemonderzoek zou kunnen uitwijzen of er nog meer restanten, bijvoorbeeld funderingen of kelders van dit eens zo statige gebouw, in de grond bewaard zijn gebleven.

Sint-Dionysius

Boven de inrijpoort bevindt zich een fraai beeld van Sint-Dionysius ten voeten uit. In zijn rechterhand heeft hij de bisschopsstaf, in zijn linkerhand houdt hij zijn hoofd. Achter deze typische uitbeelding schuilt een eeuwenoude legende. In het midden van de 3e eeuw werd hij door paus Fabianus naar Gallië

gezonden. Hij werd de eerste bisschop van Parijs. Samen met zijn metgezellen Rusticus en Eleutherius is hij in het jaar 285 onthoofd en de marteldood gestorven. Volgens de legende nam hij zijn hoofd in zijn handen en wandelde ermee van de plaats van executie op Montmartre naar de plaats waar hij begraven wilde worden. Op deze plaats ten noorden van Parijs werd later de abdij met zijn naam gesticht. Zijn relieken werden overgebracht naar de abdijkerk van Reims.

Sint-Dionysius is de patroonheilige van de oude parochiekerk van Tilburg geworden. Het vermoeden bestaat dat de oudste heren van Tilburg de patroongevers van deze kerk zijn geweest. Zowel de parochie het Heike als het Goirke hebben Sint-Dionysius als patroonheilige. Ze zijn immers door splitsing van de oude parochie in 1797 ontstaan en kregen de patroonheilige van de moederkerk.

Ook op de oudste schependomszegels van de heerlijkheid Tilburg en Goirle uit de 15e eeuw, treffen we de beeltenis van deze heilige aan.

Een klein monument

De gemeente Tilburg heeft een voor Nederland unieke monumentenverordening. Hierin is namelijk sprake van een (gemeentelijk) beschermd stadsgezicht, een bescherming die tot voor kort eigenlijk alleen aan het rijk was voorbehouden. Het eerste beschermde stadsgezicht in Tilburg is "De Oude Heikant" met de Schans en de Leharstraat. Binnenkort zullen er hopelijk weer drie beschermde stadsgezichten door de gemeenteraad worden goedgekeurd, namelijk Goirkestraat, Nieuwlandstraat/Oude Markt en Wilhelminapark.

De Goirkestraat wordt dus beschermd. Het is vereist dat er in zo'n beschermd stadsgezicht ook een aantal panden individueel worden beschermd. Die kunnen dan op de gemeentelijke of rijksmonumentenlijst. Sinds kort beschikt ook de provincie over een monumentenlijst. De voorzitter van de Tilburgse Monumentencommissie, drs. A. Plevoets, deelde ons mee dat het niet in de bedoeling ligt om het poortgebouwtje op de gemeen-

*daer met goede behaalen weert gesecht
 Ma den tijt van den danaght en vooch
 Allen de Voorz. Kruis Koffijnen Vret sijn
 Tamen sal Hij konne met vooch en fetten
 Goet grof glas ende wel vooch met sijn
 glas-roezen Ma behooren
 Onder de Lofte van de Poort sal men of schiet
 Met een halve Steen een klein doop. Gegeven van den
 Met balen vooch en sijn. Deken vooch en vooch
 Digt tegen den andren met vooch geveven ende daer
 Ken te maken een deur die wel gekegen en gesloten
 Die Kruis*

Fragment uit bestek van 1724. Abdij Archief Tongerlo, Tilburg I, 131.

telijke lijst te plaatsen, omdat de provincie dit zal gaan doen. Het als monument te karakteriseren gebouwtje wordt dus officieel beschermd, maar wat gebeurt er dan? Zoals gezegd verkeert het in een zeer vervallen staat. Het fraaie gietijzeren toegangshek blijkt thans verdwenen te zijn. Volgens geruchten zou het in veiligheid gebracht zijn. Laten we het hopen. Kortom, restauratie op korte termijn is dringend gewenst. Het poortgebouwtje herinnert aan het eeuwenlange verblijf van de Norbertijnen in Tilburg. Misschien kan het ooit weer eens als toegangspoort dienst gaan

doen, niet meer voor de pastorie maar voor het fraaie park achter de kerk, dat niet zo lang geleden door acties van de buurtbewoners als openbaar groen ("de pastorietuin") in gebruik werd genomen.

Bronnen

C.J. Weijters, 'De parochie Tilburg en de abdij van Tongerlo', *De Lindeboom* II (1978), p. 11-79.
 A.J.A. van Loon, 'De huizinge Moerenburg en haar bewoners I (1358-1648)', *De Lindeboom* II (1978), p. 81-127.
 Abdijarchief Tongerlo, *Bundel Tilburg* I, 83 (1717); I, 90 (1718); I, 131 (1724); III, 164 (1716); III, 277 (1718); III, 280 (1719) en III, 297 (1777).

"Norbertuspoort" gerestaureerd?

Er komt een comité dat het tweeënhalf eeuw oude "Norbertuspoortje" op 't Goirke gerestaureerd wil krijgen. Het in 1724 gebouwde poortje van de voormalige pastorie, is de enige zichtbare herinnering aan het pastorale werk van de Norbertijnen van Tongerlo in Tilburg in de periode 1232 tot 1832.

Het comité wil de restauratie juist dit jaar voor elkaar krijgen, omdat 1984 een Norbertijnen-jaar is. Op 6 juni van het jaar 1134 - 850 jaar geleden dus - stierf Norbertus van Gennepe, stichter van de orde van de Norbertijnen. In hetzelfde jaar 1134 werd de abdij Berne bij Heusden, die in 1857 naar Heeswijk verhuisde, opgericht. Deze is nu de enige Nederlandse Norbertijnen-abdij.

In het comité zullen onder anderen zitting nemen Ton Baeten, abt van Berne en geboren te Tilburg vrijwel recht tegenover het "Norbertuspoortje, abt H.J. Noyens van de Tongerlose abdij, pastoor W. Manders van de Heikant, eveneens Norbertijn, en Dré Ingenhoven van de Werkgroep Behoud Goirke Kerk. "De restauratie van het poortje is een kleine maar zeer belangrijke stap in de richting van het behoud van het hele historische complex op 't Goirke, waar ook de kerk en het klooster toe behoren", aldus de heer Ingenhoven.

Uit: *Het Nieuwsblad* van 11 februari 1984)

Tilburg

Panorama Goirke